

مراحل رشد شناختی کودک در دو سال اول

سیده سکینه موسوی^۱

چکیده

هدف از بررسی مراحل رشد شناختی دوره اول کودکی از اول تولد تا سه سالگی بازبینی و بازنگری در رفتارها و خصوصیات مختلف این دوره شناسایی و تجزیه و تحلیل آن جهت مربیان والدین و نهادهای گوناگون برای شناخت و بهره بردن از مطالب آن در تعلیم و تربیت و پیشگیری از اختلالات اجتماعی در نظر خردسالان و نوزادان هم از نظر جسمی و هم از نظر روحی و روانی صورت گرفته است مطالب کتابها و مجلات و پایان نامه‌ها به صورت تصادفی انتخاب شده‌اند و سعی شده از پژوهش‌هایی که در گذشته در این زمینه صورت گرفته خلاصه‌ای بیان شود بحث و نتیجه گیری کلی آن به نحو مطلوب صورت گرفته است باید والدین در مورد موضوع مورد بحث اطلاع داشته باشند تا بتوانند فرزندان خود را در زمینه‌های رشدی ارتقا دهند و از بروز اختلالات مختلف جلوگیری نمایند لذا ضروری دانستیم در این زمینه تحقیقی به عمل بیاوریم با شناخت مراحل رشد شناختی می‌فهمیم که آیا یک کودک در سنی مشخص به این مراحل و مفاهیم رسیده است یا اینکه عقب ماندگی‌هایی دارد و ما را بر آن می‌دارد که با روش‌های خاص در جهت کمک کردن به او برآییم و از طرفی دیگر بعضی از مفاهیم نیاز به مرحله‌ای خاص از شناخت است تا آن مفاهیم را درک کند

کلید واژه‌ها: شناختی، هیلگارد، رشد، مراحل

۱- سیده سکینه موسوی سطح دو حوزه علمیه حضرت زینب (س)

مقدمه

شناخت در انسان و فرآیند ذهنی او را اینگونه تحلیل کرده‌اند یکی از مراحل ذهنی انسان‌ها شناخت است و پس از آن انسان به شناخت پایه می‌رسد شناخت چیست؟ علم مطالعه رفتار و فرآیندهای ذهنی را شناخت می‌گویند اما شناخت پایه عبارتند از حافظه، ادراک، توجه، احساس، تحریک گیرنده شناخت عالی عبارتند از تفکر، استدلال، قضاوت، حل مساله و تصمیم‌گیری رشد آنگونه که کارشناسان می‌گویند تغییراتی که جنبه‌های جسمی روحی و روانی انسان در طول زندگی (فراخنای) از زمان تشکیل نطفه تا مرگ رخ می‌دهد را رشد می‌گویند از طرفی دیگر طبق طبقه بندی هدف‌ها از نظر بنیامین بلوم و همکاران او به سه حیطه یا طبقه شامل ۱- حیطه شناختی ۲- حیطه عاطفی ۳- حیطه روانی حرکتی تقسیم کردند هدف‌های حیطه شناختی بر یادآوری یا بازسازی آنچه که آموختنش ضروری است تاکید می‌کند مانند حل یک مسئله فکری که برای این کار فرد باید نخست مساله اصلی را تشخیص دهد و سپس مطالب داده شده را مرتب می‌کند و با نظریه‌ها، روش‌ها و الگوهایی که یاد گرفته است ربط دهد به بیان ساده‌تر هدف‌های شناختی با آنچه که شاگرد باید بداند و بفهمد سر و کار دارد. در این حیطه هدف‌ها از ساده‌ترین سطح شناختی به پیچیده‌ترین و از امور ذاتی محسوس به امور معنوی و غیرمحسوس تنظیم شده است. این هدف‌ها دارای شش سطح به شرح زیر می‌باشد ۱- دانش ۲- فهمیدن ۳- کار بستن ۴- تجزیه و تحلیل ۵- ترکیب ۶- ارزشیابی یا قضاوت باید توجه داشت که تحقیق و پژوهش در زمینه شناختی می‌تواند به طور ویژه‌ای به ما کمک کند که به مراحل درک یک هدف آموزشی و تربیتی پی ببریم در این پژوهش اگرچه کوتاه به بررسی مراحل شناختی می‌پردازیم روش پژوهش حاضر توصیفی و نحوه گردآوری آن کتابخانه‌ای است در این پژوهش قصد داریم به جواب چند پرسش برسیم پرسش‌هایی که مطرح می‌شود شامل تعریف اختلال شناختی، چیستی رشد شناختی مراحل رشد شناختی دو سال اول زندگی مراحل رشد شناختی در شیرخوارگی و می‌باشد پیشینه پیدایش مسئله رشد شناختی به زمان اولیه انسان‌ها برمی‌گردد چرا که از زمانی که انسان پا در عرصه حیات نهاد رشد شناختی هم به عنوان یکی از عوامل رشد جسمی او وجود داشت اما مطرح شدن آن به صورت نظریه به سال‌های بعد برمی‌گردد. پیرامون پیشینه منابع مقاله حاضر می‌توان به این آثار اشاره کرد در کتاب در زمینه روانشناسی از ارنست هیلگارد

پیرامون رشد شناختی صحبت شده است اما موضوع پژوهش حاضر را به طور کامل پوشش نمی‌دهد. همچنین در کتاب رشد و شخصیت کودک از مهشید یاسایی هم پوشش‌دهی کامل صورت نگرفته است. آنچه پژوهش حاضر از سایر منابع را متمایز می‌کند پوشش‌دهی کامل‌تر به این موضوع و آوردن نظر اسلام در مورد رشد در کنار نظر روانشناسان غربی می‌باشد.

مفهوم شناسی

رشد در لغت:

یکی از مباحث مطرح در روان‌شناسی رشد بوده. واژه کلیدی در روان‌شناسی رشد، کلمه رشد (Development) می‌باشد.

اصطلاح رشد:

رشد، عبارت است از تغییراتی که در جهت پیشرفت و کمال با یک نظم و ترتیب خاصی به عمل می‌آید و هیچ وقت متوقف نشده و به عقب برنمی‌گردد.

رشد شناختی در لغت:

(روانپزشکی) رشد شناختی. رشد توانایی رفتار بگونه ای هشیارانه.

اصطلاح رشد شناختی:

رشد شناختی نحوه درک، تفکر و درک یک فرد از دنیای خود است و از طریق روابط موجود بین عوامل ژنتیکی و یادگیری تعریف می‌شود.

تعریف رشد

رشد یعنی تغییراتی که به طور مستمر در طول زندگی ارگانیسم (از لحظه انعقاد نطفه تا لحظه مرگ) بوجود می‌آید. رشد از فرایندهایی عبور می‌کند که در ارگانیسم برنامه‌ریزی شده است و تعامل‌هایی را پشت سر می‌گذارد که بین ارگانیسم و محیط وجود می‌آید.^۱

^۱ - سایت، [bazi-amoozeshi.ir]

رشد شناختی

رشد شناختی به فرآیند تکامل ذهنی و توانایی‌های فکری در طول زمان گفته می‌شود. این مفهوم شامل توانایی‌های یادگیری، حل مسئله و پردازش اطلاعات است.^۲

مراحل رشد شناختی پیازه

با توجه به تعامل طبیعت و تجربه، انسان‌ها تحت چهار مرحله جدا از نظر رشد شناختی پیشرفت می‌کنند:

۱- مرحله حسی - حرکتی [۲] (تولد تا دو سالگی).

۲- مرحله پیش عملیاتی [۳] (۲ تا ۷ سالگی)

۳- مرحله عملیات عینی [۴] (۷ تا ۱۱ سالگی)

۴- مرحله عملیات صوری [۵] (۱۱ سالگی به بعد)

این مراحل گونه‌های مختلف تفکر را از لحاظ کیفی نشان می‌دهند که طی یک ترتیب ثابت رخ می‌دهد به طوریکه در تمام کودکان یکسان است. با این وجود کودکان بنا به تجاربشان ممکن است با سرعت کم و یا زیاد از این مراحل عبور کنند و بنابراین دامنه سنی مربوط به هر مرحله به میانگین سنی برمی‌گردد.^۳

مرحله حسی - حرکتی

پیاژه ۲ سال اولیه زندگی کودک را شامل می‌شود که در این مرحله کودک دنیای خود را با حواس و فعالیت‌های حرکتی می‌شناسد. ساختارهای شناختی غالباً طرحواره‌های رفتاری هستند- الگوهای عملی که به موازات هماهنگی داده‌های حسی (دیدن و تست کردن اشیاء) و پاسخ‌های حرکتی (چنگ زدن) آغاز می‌شوند. از آنجایی که نوزادان مسائل را از طریق عمل‌هایشان حل می‌کنند تا استفاده از ذهنشان، نحوه تفکر آنها از لحاظ کیفی کاملاً از کودکان بزرگ‌تر متفاوت است.

خرده مرحله‌های مرحله حسی - حرکتی

شش خرده مرحله حسی - حرکتی در جدول ۱-۷ آمده است در شروع دوره حسی حرکتی ممکن است نوزادان موجوداتی باهوش به نظر نرسند، اما در حقیقت آنان کاشفان فعال دنیای اطراف خود هستند. ما شاهد

^۲ - (سایت بیتوته)

^۳ - نوباوه [۶]

رشد علایم هوش در رفتار نوزادان به موازات گذر از خرده مرحله‌ها هستیم، زیرا آنها با مشاهده اثر عملکردهایشان روی جهان اطراف خود و روابط علی معلولی مطالب بسیار یاد می‌گیرند، آنها از موجوداتی که برای سازگاری با محیط از بازتاب‌های ذاتی استفاده می‌کنند به موجوداتی متفکر تبدیل می‌شوند که قادرند مسائل ساده را در ذهنشان حل کنند. رشد نهایی در مرحله حسی حرکتی درونی کردن طرحواره‌های رفتاری به نمادهای ذهنی است که می‌تواند رفتارهای آینده را هدایت کند. اکنون نوزاد می‌تواند به صورت ذهنی تجربه کند و بنابراین می‌تواند در مورد چگونگی حل مسئله از خود بینش نشان دهد. این ظرفیت نمادی – توانایی استفاده از تصاویر کلمات یا اشاره برای نشان دادن اشیاء یا تجارب- نه تنها خود را در مسائل پیچیده نشان می‌دهد بلکه در ظهور زبان و بازی نمادی که در سالهای پیش دبستانی بسیار معمول است ظاهر می‌شود.

رشد در توانایی حل مسئله که در شش خرده مرحله دوره حسی- حرکتی نمایان می‌شود با خرده تغییرات مهم دیگری نیز می‌آورد. تغییرات در کیفیت فعالیت‌ها و بازی‌های کودکان را در نظر بگیرید. تا خرده مرحله دومین واکنش‌های دوری (۴ تا ۸ ماهگی) آنها بیشتر علاقه مندند تا با بدن خود بازی کنند و علاقه‌ای به رفتن با اسباب بازی‌ها ندارند. در این زمان آنها عملکردهایی مثل مکیدن یا گرفتن یک اسباب بازی را مرتباً تکرار می‌کنند. با ورود به خرده مرحله سومین واکنش‌های دوری (۱۲ تا ۱۸ ماهگی) به شیوه‌های گوناگونی اسباب بازی‌ها را مورد آزمایش قرار می‌دهند و در مورد خواص آنها چیزهایی یاد می‌گیرند. در خرده مرحله آخر آغاز تفکر در حدود ۱۸ ماهگی توانایی جایگزین کردن یک شیء بجای شیء دیگر ظاهر می‌شود مثلاً قابلمه بجای کلاه یا یک کفش به جای تلفن به کار می‌رود- یک فرم ساده بازی نمادین با ایجاد تفکر نمادین ساخته می‌شود. از دید پیازه در این مرحله همچنین نوزادان می‌توانند از الگوهایی که قبلاً ندیده‌اند تقلید کنند زیرا در این زمان آنها می‌توانند تصاویر ذهنی را خلق کرده و به خاطر بسپارند.^۱

مسلم است که همه والدین به طور ناگهانی و همزمان در هجده ماهگی فرزندشان تصمیم نمی گیرند که از دستهای کثیفه او یا خراب شدن اسباب بازی ها ایراد بگیرند، پس چرا این حساسیت کودک در این سن ظاهر می شود؟ به نظر می رسد که در این سن کودکان کم کم می فهمند که هر امری علتی دارد.

تجارب نخستین و رشد در دوران شیرخوارگی

یک نوزاد هشیار اما کم و بیش ناتوان با سرعت شگفت انگیزی به کودک دو ساله ای تبدیل می شود که راه می رود و صحبت می کند در واقع تغییراتی که در طول دو سال اول زندگی رخ می دهد سریعتر از تغییرات هر دوره دیگری به جز نه ماهه قبل از تولد است همانطور که همانطور که می دانیم دستیابی به مهارت های بدنی، نظیر نشستن، دست دراز کردن به طرف اشیاء، سینه خیز رفتن و راه رفتن بستگی به رشد ماهیچه ها دستگاه عصبی و قسمت های دیگر بدن دارد.

همه کودکان بدون آموزش ویژه به این مهارت ها دست می یابند لیکن روانشناسان دیرزمانی است که می خواهند بدانند آیا شرایط محیطی باعث می تواند موجب تسریع یا کندی فرآیندهای رستش شود یا نه. یا اینکه بدون هیچ گونه آموزش ویژه کودک می تواند در سن مناسبی راه برود اما به نظر می رسد که این کار به مقداری تحریک محیطی نیاز داشته باشد.

کودکان پرورشگاه هایی که خیلی کم بغل یا جابجا می شوند و فرصت ناچیزی برای حرکت در دور و برشان دارند خیلی دیرتر از کودکان عادی می نشینند، می ایستند، یا راه می روند. پژوهشی که در یکی از پرورشگاه های ایران صورت گرفته نشان می دهد که در سن دو سالگی در آن چهل و دو درصد از کودکان این پرورشگاه می توانستند مستقلانه بنشینند و در سن چهار سالگی تنها پانزده درصد آنان قادر بودند مستقلا راه بروند .

این درصدها را با هنجارهای مربوط به کودکانی که در خانواده بزرگ شده اند مقایسه کنید البته لازم است یادآور شویم که محیط این پرورشگاه محروم تر از اغلب پرورشگاه های دیگر بوده است.

مراقبین این پرورشگاه از نظر هوشی در سطح پایینی قرار داشتند و کم و بیش بی سواد بودند، این مراقب ها نیازهای بدنی کودکان را تامین می کردند، اما هیچ گونه کوشش جهت بازی یا صحبت کردن به کودکان از خود نشان نمی دادند.

کودکان بیشتر اوقات خود را غیر از مواقع که به آنها غذا داده می شد و یا لباسشان را عوض می کردند در رختخواب می گذراندند، کودکان بزرگتر بخشی از روز را در اتاقک بازی قرار داده می شدند، ولی تعداد اسباب بازی ها و اشیای دیگری که می توانستند با آنها بازی کنند بسیار کم بود.

رفتار اجتماعی اولیه یک کودک معمولی در دو ماهگی

کودک در دو ماهگی، با دیدن چهره مادرش لبخند می زند، بسیاری از مادران سرمست از چنین واکنشی هرچه در چه در چنته دارند به کار می گیرند تا کودک این واکنش را تکرار کند.

در واقع همین توانایی لبخند زن در چنین سن و سال کمی می تواند نقش مهمی در تحکیم پیوند مادر فرزند ایفا کند، نخستین لبخندها به کسی که عهده دار مراقبت از طفل است می گوید که «او مرا می شناسد (دوستم دارد)» لبخند کودک هنوز این معنای شخصی را ندارد، اما در هر حال مسئول مراقبت از کودک را تشویق می کند، که بیش از پیش رفتار برانگیزنده و محبت آمیزی در برابر کودک نشان دهد مادر لبخند می زند و مقابل او غان و غون می کند مادر او را نوازش می کند، و به او لبخند می زند و به صدای او پاسخ می دهد با این وسیله واکنش فعال تری را در فرزندش بر می انگیزد.

این دو پاسخ های اجتماعی یکدیگر را تقویت می کنند؛ کودکان در سراسر دنیا خواه در روستای دور افتاده ای در آفریقا بزرگ شوند و خواه در یک خانواده طبقه متوسط آمریکایی همه در سن و سال مشابهی شروع به لبخند زدن می کنند، این نشانگر آن است که ظهور لبخند زدن بیشتر تابع رسش است و در این شرایط پرورشی این واقعیت است، که کودکان نابینا همزمان با کودکان برخوردار از بینایی لبخند می زنند .

کودکان نابینا به جای چهره والدین در برابر صدای آنها لبخند می زنند، و این ، نتیجه گیری یاد شده را تایید می کند.^۱

^۱ - (ایبل، ایبسی فلت ۱۹۷۰)

نتیجه گیری

با توجه به تحقیقات و مطالعات انجام گرفته در این مقاله نتیجه می‌گیریم هنگامی که در این سن به بازی کودک نگاه می‌کنید احتمالاً متوجه می‌شوید که کودک حواس خود را بر روی کاری که انجام می‌دهد متمرکز می‌کند هر بازی یا انجام هر کاری خود یک موضوع آموزشی است، کودک در کار خود تمام اطلاعاتی را که درباره کارکرد اشیا یاد گرفته است مورد استفاده قرار می‌دهد، کودک در حال حاضر قادر است تمام تجربی را که در ارتباط با کارکرد اشیا یاد گرفته است مورد استفاده قرار دهد کودک در حال حاضر قادر است، تمام تجربی را که در ارتباط با محیط به دست آورده است.

به صورت یکپارچه و منظم برای حل مسائل روزمره و پیش رو به کار ببندد نکته‌ای که حائز اهمیت این است که کودک تنها علاقه مند به حل آن دسته از مشکلات است که با تکامل او و سطح آگاهی‌اش تناسب داشته باشد با رشد توانایی‌های کودک در این دوره ادراک امور ساده و فعالیت‌های جنبشی مشخص می‌گردد همچنین به تدریج از حرکات بازتابی نوزادی دست می‌کشد و به اعمال سازمان یافته می‌پردازد، دور شدن از اشیا به معنی نابود شدن آنها نیست، تلاش بیشتری می‌کند؛ که با محیط واقعی ارتباط پیدا کند از این مورد برای آموزش مفاهیم طبیعت می‌توانیم استفاده کنیم در پایان این دوره کودک خود را متمایز و جدا از اشیا و موجودات پیرامون می‌پندارد این موضوع در آینده در شکل دادن به رفتارهایش متفاوت خواهد بود از نظر بدنی در این دوره ابتدا پسران همیشه کمی وزن بیشتری نسبت به دختران دارند و این تفاوت را تا دوران بلوغ حفظ می‌کنند ولی بعد از آن دختران رشد سریع‌تری دارند و ترکیب بدنی دختران و پسران حتی در دو سال اول با هم متفاوت است. دختران در مقایسه با پسران چربی بیشتری دارند ولی عضلات و آب در بدن پسران بیشتر است با توجه به مطالب به دست آمده نوزادان موجوداتی باهوش به نظر نمی‌رسند اما در حقیقت آنان کاشفان فعال دنیای اطراف خود هستند.

کودکان در این مرحله با مشاهده اثر عملکردهایشان روی جهان اطراف خود و روابط علی معلولی، مطالب بسیاری یاد می‌گیرند؛ در این مرحله کودکان می‌توانند به صورت ذهنی تجربه کنند و بنابراین می‌توانند در مورد چگونگی حل مسئله از طرف خود بینش نشان دهند یک فرم ساده بازی نمادین در مورد چگونگی، با ایجاد تفکر نمادین ساخته می‌شود.

در این دوره از رشد شناختی از کودک انتظار می‌رود که اشیا را حتی اگر در زیر دو یا سه پوشش هستند پیدا کنند اشکال و رنگ‌ها را با هم جور کنند و شروع به انجام بازی‌های ساختار یافته و قابل قبول کنند دوره دو تا سه سالگی: دوره شیرخواری و ماه‌های اولیه را به یاد می‌آورد در آن دوران کودکان در مرحله‌ای بودند که برای شناخت دنیای پیرامون به لمس کردن نگاه کردن دستکاری و گوش دادن متوسل می‌شوند اما در این سن جریان یادگیری با تفکر بیشتر همراه است فهمیدن زبان فراگیرتر شده و کودک شروع به ساختن تصاویر ذهنی از اشیا روش آزمون خطا را در ذهن خود انجام می‌دهد در این مرحله کودک با پیشرفت توانایی هوشی و حافظه خود شروع به درک معانی ساده‌ای از محتوای زمان می‌کند مثل این که: (تو می‌توانی بعد از اینکه غذایت را تمام کردی به دنبال بازی بروی) اما هنوز من در درک زمان‌های پیچیده مشکلات متعددی دارند.

بعضی از مطالب که که جای بیان آنها در اینجا نیست نیاز به پژوهش تکمیلی و بیشتری دارند، اما به پژوهشگران آینده توصیه می‌شود که از تولد تا دوره اول کودکی را مجزا مورد بررسی قرار دهند و همچنین مورد قابل مشاهده را با دوربین و وسایل دیداری و شنیداری به تصویر بکشانند.

منابع و مآخذ

الف) منابع فارسی

- (۱) ایبل، ایبس فلت، ۱۹۷۰
- (۲) برک، لورا؛ روانشناسی رشد، (ترجمه: سید یحیی، سید محمدی)، انتشارات ارس باران، ۱۳۸۹
- (۳) پاول هنری، التا کارول، جان جین وی کانجر، (ترجمه: مهشید یاسایی)، رشد و شخصیت کودک
- (۴) پی شلوو استیون؛ کتاب جامع سلامت کودکان، انتشارات تیمور زاده
- (۵) دکتر نوری، نسیم؛ کلینیک روانشناسی و مشاوره دکتر نسیم نوری، [drnasimnouri.com]
- (۶) ریتال ال؛ اکیسون و همکاران، زمینه روانشناسی هیلگارد، جلد یک، چاپ دهم
- (۷) سایت بیتوته
- (۸) سایت blogfa
- (۹) شعاری نژاد، علی اکبر؛ روان شناسی رشد، انتشارات سمت، ۱۳۷۱
- (۱۰) لیچ، پنلوی کتاب کودک شما، ترجمه شاد مردوخی، انتشارات ارجمند، ۱۳۹۲
- (۱۱) نوباوه [۶]

ب) منابع انگلیسی

- 1) Concrete operations
- 2) Formal operation
- 3) Preoperational
- 4) Sensorimotor